

Over vaardiger worden in participeren

Oswald Devisch (1), Liesbeth Huybrechts (1), Peter Vervoort (2) & Ann Pisman (2)(3)

Vaardiger worden in participatie vraagt bloed, zweet en tranen.

Een participatief planningsproces moeten inzetten op twee doelen: een projectdoel en een ruimer maatschappelijk doel.

(1) Universiteit Hasselt – Faculteit Architectuur & Kunst

(2) Departement Omgeving – Vlaams Planbureau voor Omgeving

(3) Universiteit Gent – Departement Mobiliteit en Ruimtelijke Planning

Over vaardiger worden in participeren

Participatie inflatie

Een Vereniging voor Wakkere Burgers & een Kenniscentrum voor Open Overheden

Wie strategische planning zegt, zegt participatie. Strategische planning vertrekt van de stelling dat we niet alles kunnen plannen en dus keuzes moeten maken; voor strategische locaties, strategische uitdagingen, in samenwerking met strategische spelers. Strategische planning gaat er ook van uit dat planners ter aller tijde bereid moeten zijn om deze keuzes te herzien, omdat er altijd andere locaties, uitdagingen en spelers kunnen opduiken. Dit doet Louis Albrechts besluiten dat “*much of the (planning) process lies in making the tough decisions about what is most important for the purpose of producing fair, structural responses to problems, challenges, aspirations, and diversity*” (2004, p.751). Dit betekent dat strategische planning complex is en we dit dus nooit alleen aan planners kunnen overlaten. Albrechts schrijft dan ook dat het ‘maken van moeilijke beslissingen’ om draagvlak vraagt en om het betrekken van zo veel mogelijk maatschappelijke groepen.

Het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen steunt op de principes van strategische planning. Bijgevolg is participatie een vast onderdeel van het ruimtelijk beleid. Bij de goedkeuring van het Structuurplan in 1997 gaf de Vlaamse Regering, via een omzendbrief¹, advies aan gemeenten rond het tijdig betrekken van burgers en middenveld bij de opmaak van structuurplannen. Sinds 2005 is participatie wettelijk verplicht: zo bepaalt het gemeentedecreet² dat gemeenten hun burgers moeten betrekken bij het uitwerken van (ruimtelijk) beleid en hun (ruimtelijke) beslissingen moeten transparant maken. Ook het Stedenbeleid zet in op participatie. Zo beoordeelt de jury voor de stadsvernieuwingsprojecten projectvoorstellen niet alleen op hun (ruimtelijke) kwaliteit, maar ook op het participatietraject dat ze zullen inzetten. Eenzelfde geluid bij het witboek Beleidsplan Ruimte Vlaanderen dat inzet op ‘gelijkwaardig partnerschap’ en ‘geïntegreerde ontwikkeling’.

Het gevolg is een enorme toename aan participatieve projecten in Vlaanderen; meestal getrokken door een overheid, maar soms ook door burgers. Het zit dus wel goed met het draagvlak van strategische planning. Tegelijkertijd is er ook heel wat kritiek. Zo heeft deze toename geleid tot de ‘professionalisering van participatie’ (De Bie e.a., 2012): participatieprocessen die gereduceerd worden tot afgemeten momenten in een procedure, met vaste methodes en standaard vraagstellingen, overgeschreven uit participatiehandboeken. Het maken van strategische (ruimtelijke) keuzes doe je echter niet met aanstiplijsten en generieke methodes die enkel toelaten om binnen bestaande structuren te bewegen. Dit vraagt juist om het kunnen hertekenen van deze structuren. Het gevolg is schijnparticipatie. Geen wonder dat er hier en daar participatiemoehheid optreedt.

Ondanks deze kritiek, of juist dankzij, zitten heel wat overheden en burgers met vragen over het vormgeven van participatieprocessen. Want het lijkt wel of elk initiatief telkens opnieuw het wiel moet uitvinden. Dit leidt misschien af en toe tot inspirerende praktijken, maar vooral tot veel ontgoochelingen en verspeelde energie. Guy Tegenbos³ besluit daarom dat er nood is aan kennisopbouw rond participatie. “*De wakkere burgers moeten zich verenigen om deskundigheid op te bouwen, en om hun technische, strategische en tactische expertise aan te scherpen*”. Ook overheden zouden volgens Tegenbos hun kennis moeten samenbrengen in één kenniscentrum, want vandaag “*Moeten ook ministers telkens opnieuw participatieprocessen uitvinden*”.

¹ Omzendbrief RO97/02 over het gemeentelijk structuurplanningsproces, gepubliceerd op 14.03.1997

² <http://www.binnenland.vlaanderen.be/decreet/gemeentedecreet>

³ De Standaard, woensdag 22 maart 2017

Hoe leren uit participatieprocessen?

Hoe kunnen we nu leren uit participatieve planningsprocessen? Wat moeten we overdragen en eigen maken om vervolgens werkelijk strategisch te kunnen plannen? Wat kunnen we doen om niet weer terug te grijpen naar één van de talrijke participatie-handboeken (o/a Steyaert, 2006; Loyens & Van de Walle, 2006), om niet in de – door De Bie e.a. (2012) beschreven - schijnparticipatie-val te trappen?

Hoe kunnen we leren uit elkaars directe ervaringen in het organiseren en begeleiden van participatieprocessen, zonder deze kennis in standaard procedures, methoden en instrumenten te gieten? Welke kennis kunnen we delen? Met wie? En in welke vorm? En hoe kunnen we dan, gesteund door al deze kennis, de handboeken terug opzoeken?

Gelukkig bestaan er reeds heel wat fora die vandaag reeds inzetten op het uitwisselen van ervaringen met participatieve praktijken, al dan niet binnen het domein van ruimtelijke planning. Zo zijn er leertrajecten (vb. het Leertraject Participatiekunde⁴), databank van goede praktijken (vb. draaiboek Complexe Stadsprojecten⁵) en lerende netwerken (vb. VRP-Lab participeren⁶).

Deze paper bespreekt een leertraject dat opgestart is binnen het Departement Ruimte Vlaanderen (nu Departement Omgeving). Eerst situeren we het leertraject en schetsen we één van de centrale cases. Vervolgens bespreken we wat we wel en wat we niet uit deze case kunnen leren.

Een leertraject voor Ruimte Vlaanderen

5 sessies, 5 cases & 5 internationale praktijken

Sinds de invoering van het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen zet het Departement Ruimte Vlaanderen, net zoals de andere overheden, in op strategische planning. Het Departement heeft doorheen de jaren dan ook heel wat kennis en ervaring opgebouwd in het initiëren en begeleiden van participatieve planningsprocessen. Het probleem is echter dat deze kennis en ervaring vast zit bij een aantal experts, verspreid over meerdere afdelingen. Zo zijn sommigen erg bedreven in het begeleiden van de afbakening van stedelijke gebieden, anderen in AGNAS⁷ projecten, nog anderen in complexe projecten, weer anderen in strategische projecten of Territoriale Ontwikkelingsprogramma's. Het Departement wil deze experts samenbrengen en besluit om een leertraject te organiseren met als doel het uitwisselen van ervaringen⁸. Het traject bestaat uit 5 sessies. Elke sessie evalueert één participatief planningsproces van een afdeling van Ruimte Vlaanderen en laat één internationale expert over zijn/haar praktijk vertellen⁹.

Om dit leertraject te begeleiden is een kader ontwikkeld. Elke sessie begint met het collectief doorlichten van de case van Ruimte Vlaanderen, vervolgens tekenen de deelnemers een (fictief) participatief proces uit, om dit uiteindelijk bij te stellen op basis van de input van de internationale spreker.

Welke lessen kunnen we nu uit dit leertraject trekken? Wat zou andere organisaties kunnen helpen om zelf een traject op te starten om ervaringen uit te wisselen rond eigen participatieprocessen? In wat volgt, doen we een aantal suggesties door in te gaan op één case.

---

⁴ Op initiatief van www.levuur.be

⁵ www.complexestadsprojecten.be

⁶ www.vrp.be/nl/vrp-lab-participeren/

⁷ AGNAS staat voor de Afbakening van de Gebieden van de Natuurlijke en Agrarische Structuur

⁸ Dit leertraject is vormgegeven door de Onderzoeksgroep ArcK van de Universiteit Hasselt, in samenwerking met Jenny Stieglitz.Grafisch Ontwerp

⁹ Voor meer informatie zie: www.lerenparticiperen.be

Figuur 1 Leertraject voor Ruimte Vlaanderen

Case 2: Slim Verdichten

De case van Ruimte Vlaanderen, het Strategisch Project *Stadsregionale samenwerking slim vernieuwen*, is een samenwerking van 14 steden en gemeenten: Aartselaar, Antwerpen, Boechout, Borsbeek, Edegem, Hemiksem, Hove, Kontich, Lint, Mortsel, Niel, Schelle, Wijnegem en Wommelgem. Het project vertrekt van de prognose dat de bevolking in Vlaanderen zal groeien van 6 naar 7 miljoen en bovendien van samenstelling zal veranderen. De maatschappelijke en ruimtelijke uitdagingen die gepaard gaan met deze bevolkingsgroei, stoppen niet aan de bestuurlijke of administratieve grenzen van deze steden. “*Het strategisch project beoogt, door een bottom-up aanpak via overleg en gerichte acties, gemeenschappelijke ruimtelijke vraagstukken te definiëren en win-wins te zoeken tussen de verschillende partners van de stadsregionale samenwerking*”¹⁰.

Het project is vormgegeven als een cyclisch participatief proces waarin ambtelijk overleg, bestuurlijk overleg en experten overleg elkaar afwisselen. Elk overleg eindigt met het collectief uitzetten van de agenda van het volgende overleg. Het proces is vertrokken met het verzamelen en bespreken van eigen verdichtingsprojecten. In een tweede stap zijn lokale verdichtingsuitdagingen in kaart gebracht op zoek naar een gemeentegrensoverschrijdende uitdagingen. Bij de voorstelling van de case op het leertraject onderzochten de gemeenten hoe ze samen een eigen verdichtingskader konden uitwerken. Het project heeft tot nu bijgedragen aan kennisdeling (onder ambtenaren en besturen), aan het verscherpen van het inzicht in de eigen situatie, en aan het formuleren van gemeenschappelijke onderzoeksvragen (vb. rond het uittekenen van een verdichtingskader).

Wat leren we hier uit?

Procedures, aanbevelingen & succescriteria

Kunnen we de aanpak van Slim Verdichten overnemen in een ander project, in een andere context? Kunnen we het cyclisch proces en de stappen (eigen projecten, uitdagingen, gedeeld kader) abstraheren tot een generieke procedure? Niet als het aan Filip De Rynck en Karolien Dezeure ligt. In hun boek *Participatie in Vlaamse Steden* (2009) analyseren ze, samen met een werkgroep van deskundigen en bestuurders, participatieve praktijken uit de 13 Vlaamse centrumsteden. Eén van hun conclusies (aanbeveling 26) is dat participatieprocessen altijd maatwerk zijn. Handleidingen met aanstijplijsten en hapklare recepten hebben volgens hen dan ook geen zin.

¹⁰ rsv.ruimtevlaanderen.be/RSV/Ruimtelijk-Structuurplan-Vlaanderen/Strategische-projecten/Zoek-naar-projecten/Projecten/projId/56

Wat kunnen we dan wel uit de case leren? Filip De Rynck en Karolien Dezeure houden het bij aanbevelingen; 50 om precies te zijn. Ze hebben het ‘over het belang van gedeelde verantwoordelijkheid’ (aanbeveling 7), ‘over het belang van vitale coalities’ (aanbeveling 15) of ‘over betrokkenheid in het hele traject, tot en met uitvoering’ (aanbeveling 28). Een aanbeveling uit Slim Verdichten zou kunnen zijn om de deelnemers de inhoud van de volgende sessie te laten bepalen. Ook Joke Vandenabeele, sociaal pedagoog aan de KU Leuven, stelt voor om generieke procedures aan de kant te leggen en om ons eerder te concentreren op het begrijpen van die condities die nodig zijn om een vruchtbaar en democratisch participatie-klimaat te creëren. Zo’n klimaat vraagt volgens haar om het introduceren van spelregels en kwaliteitscriteria. In één van haar artikels (2003) heeft ze het over legitimiteit, argumentatieve houdbaarheid, pluraliteit en effectiviteit. Als we willen leren uit participatieprocessen moeten we dus op zoek naar aanbevelingen en succescriteria. Noch De Rynck en Dezeure of Vandenabeele geven echter aan hoe we die moeten zoeken.

Situaties

Elk participatieproces mag dan wel maatwerk zijn, als we de 5 cases van Ruimte Vlaanderen naast elkaar leggen, zien we in een aantal processen dezelfde ‘situaties’ terugkeren. Denk bijvoorbeeld aan momenten van spraakverwarring; aan de moeilijkheid om bepaalde maatschappelijke groepen te bereiken; aan de uitdaging om het engagement van deelnemers vast te houden; aan het omgaan met onwrikbare machtsverhoudingen; aan de moeilijkheid om beslissingen te formaliseren; enz. Deze situaties zijn tot op zekere hoogte generiek, in tegenstelling tot het proces als geheel.

De (generieke) situatie waar het project Slim Verdichten mee worstelt, is de vaststelling dat niet elke deelnemer met eenzelfde expertise aan een participatieproces begint. Zo hebben sommige gemeenten veel ervaring met verdichten, anderen niet. Of verwachten sommigen een grote demografische groei en kunnen dus verdichten, terwijl anderen helemaal niet zullen groeien. Sommigen hebben dan weer veel ervaring met participatie, anderen niet. Deze verschillen zorgen voor spanningen. Voor een aantal gemeenten gaat het proces immers te traag, terwijl het voor anderen dan weer veel te snel gaat. Hoe geef je een participatieproces zo vorm dat het alle deelnemers aan boord houdt? Hoe houd je een proces boeiend voor allen? Zodat de enen van de anderen kunnen/willen leren.

Het terugkerende karakter van deze situaties suggereert dat er misschien meer mogelijk is dan het formuleren van aanbevelingen. Of dat we deze aanbevelingen ten minste erg concreet kunnen maken, tot op het niveau van concrete participatieve activiteiten.

Participatieve activiteiten

Gerichte participatieve activiteiten kunnen helpen om een situatie aan te pakken. Een evaluatie van Slim Verdichten leert dat zij op heel verschillende fronten inzetten om alle deelnemers aan boord te houden. Zo laten zij, zoals eerder aangegeven, de deelnemers telkens de agenda van de volgende sessie bepalen. Zo dagen zij besturen uit om eigen verdichtingsprojecten voor te stellen (en werken zo aan eigenaarschap). Zo besteden zij veel aandacht aan de setting van elke activiteit (vb. een lege kantoortoren, een vernieuwd theater). Zo hebben zij de ambtenaren zo ver gekregen dat ze elkaar zullen betrekken in toekomstig onderzoek (rond verdichting). En zo kunnen de (minder ervaren) gemeenten beroep doen op ontwerpers die hen helpen bij het verkennen van verdichtingsopgaves. Deze verkenningen dienen vervolgens als referentieprojecten (ook voor de meer ervaren gemeenten). De eerste vier activiteiten liggen in lijn met de aanbevelingen van De Rynck en Dezeure. De laatste lijkt verdacht veel op een (generieke) methode die heel wat participatiebegeleiders zou kunnen helpen in het rechte trekken van processen die scheef lopen op verschil in expertise onder de deelnemers.

Dit zou betekenen dat we, bij het leren uit participatieprocessen, vooral moeten zoeken naar situaties en participatieve activiteiten.

Inzetten op vaardigheden

Vaardigheden

Als voorbereiding op het leertraject is elk van de 5 cases van Ruimte Vlaanderen, samen met de coördinator gereconstrueerd, op zoek naar de voornaamste situatie waar elke case tegenaan botst en naar de participatieve activiteiten die de coördinatoren vervolgens inzetten.

Uit deze gesprekken blijkt dat dit een erg intuïtief proces is. De coördinatoren spreken over uitdagingen zoals het aanpakken van participatiemoedigheid, of ongelijke machtsverhoudingen. De reconstructies tonen hoe ze op deze situaties reageren (of anticiperen): door geplande participatieve activiteiten bij te sturen of nieuwe te organiseren. Maar ze maken ook duidelijk dat de coördinatoren zich niet altijd bewust zijn van deze beslissingen. Dat bijsturingen eerder toevallig gebeuren, omdat er zich een kans aanbiedt, of omdat het juist aanvoelt. En meestal draait het nog goed uit ook.

Dit doet De Bie e.a. (2012, p.31) besluiten dat “*via participatie wordt men vaardiger in participatie*”. Afgaande op de 5 cases blijft dit ‘leerproces’ wel erg impliciet. Daardoor loopt het erg langzaam en blijft het een individueel proces. Tenzij een collectief beslist om samen op een participatieproces terug te blikken. ‘Vaardiger worden in participatie’ blijft zo niet meer dan een bonus; iets dat je er gratis bij krijgt, maar dat nooit de inzet was.

De hypothese achter het leertraject is dat we processen van vaardiger-worden-in-participatie kunnen versnellen en sturen. Dat we, met andere woorden, kunnen leren om specifieke situaties, die voorkomen in participatieve planningsprocessen, in te schatten en aan te pakken. Wat vandaag impliciet gebeurt, moet ook expliciet kunnen. Maar nog belangrijker, wat vandaag een individueel proces blijft, moet een collectief proces worden. Alle deelnemers aan een participatieproces moeten samen vaardiger kunnen worden in het aanpakken van situaties en het doorlopen van participatieve planningsprocessen.

Schaven aan vaardigheden

Maar hoe versterk je vaardigheden? Tonkens (2014) wil al vast één misverstand uit de weg ruimen. Ze heeft het over de fantasie van onbevlekt burgerschap: “*Burgerschap komt net als andere mooie dingen niet via onbevleete ontvangenis tot stand, maar via bloed, zweet en tranen*”. We zullen dus enkel vaardiger worden in participatie door te proberen, te mislukken, en nog eens te proberen. En eens we het beet hebben, moeten we blijven oefenen om op peil te blijven.

Wij interpreteren Tonkens als een pleidooi om bewust (lastige) situaties op te zoeken, of deze desnoods te creëren. Om vervolgens participatieve activiteiten te kunnen organiseren. Deze samen te ervaren. En hier dan samen over te leren. Wat werkte wel? Wat niet? En welke vaardigheid hebben we nu gewerkt?

Als we vanuit dit perspectief naar de case Slim Verdichten kijken, dan zou je kunnen zeggen dat de coördinator dit al toepast. Op het einde van elk overleg (ambtelijk, bestuurlijk of met experts) kijken de deelnemers terug en bepalen ze vervolgens de agenda van het volgende overleg. Anders gezegd, ze identificeren samen situaties en doen voorstellen voor participatieve activiteiten.

Maar, dit blijft opnieuw erg impliciet. Alsof dit de gewoonste zaak van de wereld is. Om versneld en gericht vaardiger te worden, moeten we dit proces expliciet maken. Een goed leerproces vraagt bovendien om leerdoelen en om voortdurende feedback (Koster, 2004). Wat hebben we geleerd? Word ik beter? Enkel dan willen we blijven leren, desnoods met bloed, zweet en tranen.

Leren participeren

Vaardiger worden in participatie is niet hetzelfde als het leren organiseren van participatieprocessen. Zoals we in de vorige paragrafen argumenteren, gaat vaardiger worden over het leren omgaan met generieke situaties die voorkomen in heel wat participatieve planningsprocessen. Het gaat over niets minder dan het werken aan de kritische & actieve burgers waar het Witboek Stedenbeleid zo naar op zoek was (Boudry e.a., 2003). Corijn, één van de auteurs van dit witboek benadrukt, in een latere publicatie, het belang van 'vaardigheden' voor het wetslagen van een (coproductief) ruimtelijk beleid: *“een voortschrijdende machtsdeling (empowerment) moet afhankelijk zijn van een toename van de expertise bij de burgers”* (2006, p.170) en bij alle andere deelnemers aan dit beleid (sic).

Eenzelfde geluid klonk er tijdens de begindagen van strategische planning in Vlaanderen. In het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen is strategische planning geoperationaliseerd in drie parallelle sporen, met elk een eigen logica en finaliteit: visievorming (lange termijn), acties (korte & lange termijn) en participatie. Tussen de drie sporen is er uitwisseling. Albrechts (2004, p.753) schrijft hoe er aanvankelijk een vierde spoor uitgetekend was. Daar waar het derde spoor volgens hem moet inzetten op de coproductie van ruimtelijk beleid en ruimtelijke projecten, veronderstelt het vierde spoor *“a more permanent process involving the broader public in major decisions”*. Hij heeft het, net als Corijn, over een inclusief en permanent proces van empowerment waarin burgers meer inzicht krijgen in elkaars – en daardoor hun eigen - (ruimtelijke) vooronderstellingen en gedrag.

Ook Horelli (2002) komt tot een gelijkaardig besluit. Ze beschrijft hoe ruimtelijke planningsprocessen en ruimtelijke participatieprocessen fundamenteel verschillend zijn. Zo duurt een ruimtelijk planningsproces erg lang en vraagt het enorme investeringen. Het is daarom gebaat bij zekerheid en voorspelbaarheid. Een participatieproces is daarentegen onzeker en onvoorspelbaar. Het is niet duidelijk wie, wat, wanneer zal inbrengen. Maar iedere deelnemer verwacht wel dat met zijn input rekening gehouden wordt. Dit leidt, volgens haar, onvermijdelijk tot spanningen, omdat beide processen een eigen ritme volgen, een andere agenda hebben, en met verschillende verwachtingen aan het proces beginnen. Omgaan met deze spanningen, vraagt volgens Horelli, net als Albrechts, om wederzijds begrip. Ze heeft het over het collectieve leerprocessen die de deelnemers moet helpen om de verschillen tussen beide processen te begrijpen, deze te leren respecteren en vervolgens te leren zoeken naar synergiën. Waar kan nog wel over gediscussieerd worden? Wanneer? En door wie?

Als we Corijn, Albrechts & Horelli volgen, dan betekent dit dat een participatief proces niet enkel een projectdoel heeft, zoals informeren, consulteren, advies vragen of coproduceren, maar ook een emancipatorisch doel. Het eerste doel zet in op het verbeteren van de kwaliteit van een project, het tweede zet in op het sleutelen aan 'ruimtelijk burgerschap'. En dit doe je volgens ons door het voortdurend werken aan vaardiger worden in het omgaan met participatieve situaties (zoals machtsverhoudingen, verschil in expertise, begripsverwarring, ondervertegenwoordiging). Want enkel als je deze situaties aankan, kan je volwaardig participeren.

Natuurlijk vallen beide doelen soms samen, en kan een coproductie-activiteit (spoor 3) ook bijdragen aan burgerschap (spoor 4). Maar af en toe is er nood aan gerichte emancipatorische activiteiten, los van elk project. En, zoals de drie auteurs duidelijk maken, deze activiteiten hebben enkel zin als ze ingebed zijn in een continu leerproces waarin zowel het bestuur, de administratie, het middenveld, ontwikkelaars, ontwerpers en burgers samen blijven schaven aan hun participatie-vaardigheden. Het uitwerken van zo'n leerproces vraagt, net zoals een participatieproces, om maatwerk.

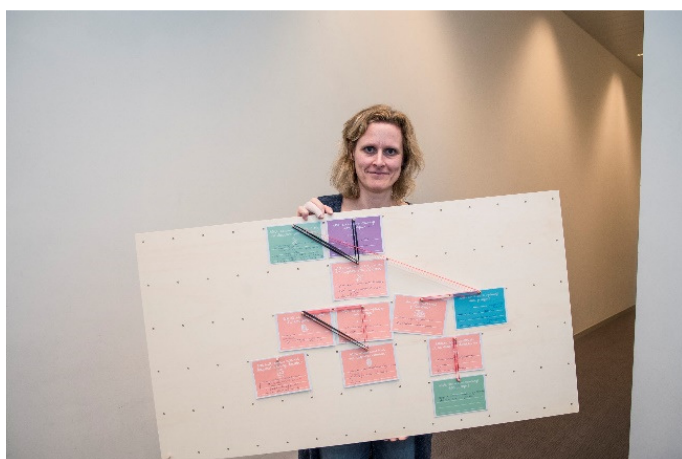
Terug naar het leertraject

Het opzet van het leertraject voor Ruimte Vlaanderen was een eerste verkenning van hoe zo'n leerproces er zou kunnen uitzien. Hoe kunnen we sneller en gerichtter vaardiger worden? Hoe krijgen we iedereen achter hetzelfde leerdoel? En hoe geven we motiverende feedback?

Het leertraject staat los van een lopend participatieproces en heeft dus enkel een emancipatorisch doel. De deelnemers werken allemaal voor Ruimte Vlaanderen. Het traject vindt dus plaats in 'een veilige leeromgeving'. In totaal zijn er 5 sessies. Elke sessie werkt aan één vaardigheid en aan één case van Ruimte Vlaanderen. Deze paper gaat in op 2 sessies, en dus 2 vaardigheden. Voor de helderheid van deze paper blijven we bij de case van Slim Verdichten¹¹.

Eén sessie draaide rond het leren vaardiger worden in het plannen van een participatieve activiteit. In navolging van Tonkens (2014) stellen we voor om bewust situaties op te zoeken of te creëren en hier vervolgens participatieve activiteiten rond te plannen. Dit voorstel sluit aan bij het principe van ervaringsgericht leren (o/a Kolb, 1984) en stelt dat we uit een activiteit leren als we de volgende 'leercyclus' doorlopen: (1) we ervaren een activiteit, (2) we reflecteren over deze ervaring, (3) we conceptualiseren deze reflectie en (4) we definiëren een nieuwe activiteit rond deze conceptualisatie. En dit telkens opnieuw. Als we dit vertalen naar het leertraject, dan klinkt dit als volgt. Elk groepje deelnemers krijgt een situatie voorgeschoteld (ervaren). Deze komt uit één van de reconstructies van de 5 cases van Ruimte Vlaanderen. In het geval van Slim Verdichten is dit omgaan met verschil in expertise. Elke groep bespreekt de uitdagingen achter deze situatie (reflecteren) en moet één doel formuleren (conceptualiseren): één uitdaging die ze willen aanpakken. 'We willen de expertise van de 'zwakkere' spelers verhogen', of 'we willen op twee snelheden werken'. Ten slotte moeten ze een participatieve activiteit uitwerken (definiëren) waarmee ze dit doel willen bereiken.

We hopen dat deze stappen de deelnemers bewust maken van de (normatieve) keuzes die ze maken tijdens het uitvoeren van een participatief proces. Voor elke situatie zijn er immers meerdere doelen en meerdere activiteiten mogelijk. Die elk op zich weer andere situaties kunnen genereren. We geloven daarnaast ook dat deze stappen helpen om participatieprocessen te evalueren. Hebben we ons doel bereikt? Moeten we de activiteit de volgende keer bijsturen? Of moeten we het misschien over een volledig andere boeg gooien? Zijn we, met andere woorden, vaardiger geworden?

Figuur 2 Plannen van een participatieve activiteit

Een tweede sessie draaide om het leren vaardiger worden in het plannen van een participatief proces. Zoals we eerder stelden, vraagt het schaven aan vaardigheden om een continu leerproces. Met één

¹¹ Voor een overzicht van alle sessies zie: www.lerenparticiperen.be

activiteit creëer je geen wederzijds inzicht, laat staan wederzijds respect. In deze sessie verleggen we daarom de focus van één enkele activiteit naar een volledig proces. Onderzoek naar collectief (ervaringsgericht) leren (o/a Brown & Lambert, 2013) toont aan dat een leerproces meer impact heeft als het –opnieuw- een reeks stappen doorloopt: (1) idealen: hoe ziet elke deelnemer zijn ideale (woon)omgeving?; (2) feiten: hoe ziet deze omgeving er feitelijk uit?; (3) ideeën: hoe zou deze omgeving er kunnen uitzien? en; (4) acties: wat is haalbaar? Elk stap vraagt om minstens één participatieve activiteit, met eigen technieken, instrumenten, en artefacten. En elke stap doorloopt telkens één leercyclus. Als we dit opnieuw naar het leertraject vertalen, dan krijgt elke groepje opnieuw een situatie voorgeschoteld (ervaren) met de vraag om de achterliggende uitdagingen te bespreken (reflecteren). Anders dan in de vorige sessie moeten ze nu meerdere doelen formuleren (abstraheren) en moeten ze een volgorde bepalen. Wat moet eerst gebeuren? Wie is eerst aan zet? En wie daarna? Slim verdichten nodigt bijvoorbeeld eerst de ambtenaren uit, dan het bestuur en vervolgens de experts. De groepjes eindigen, net zoals in de vorige sessie, met het uitwerken van participatieve activiteiten voor (een aantal) doelen (definiëren). Na een pauze moeten de groepen elkaar bevragen: waarom kies je voor deze doelen? En waarom deze volgorde? Zo laat Slim verdichten de deelnemers eerst eigen projecten in kaart brengen (idealen), laat hen daarna zoeken naar gemeenschappelijke uitdagingen (feiten) en ten slotte naar een gedeeld kader voor toekomstige verdichtingsprojecten (ideeën). Uiteindelijk presenteert elk groepje haar argumenten, introduceren we de 4 stappen van collectief leren en evalueren we samen of deze terugkomen in de voorstellen. We hopen dat deze stappen de deelnemers bewust maken van het belang van procesplanning, van het scherpstellen van leerdoelen, van het bewust inzetten van activiteiten, instrumenten en expertise. Omdat het ontwikkelen van vaardigheden niet iets is wat je er zo maar bij krijgt, een bonus, maar een expertise die om toewijding en concentratie vraagt.

Eerste lessen

Eerst nog eens de centrale stelling van deze paper: binnen de context van strategische planning zou elk participatief planningsproces moeten inzetten op twee doelen: een projectdoel, gericht op realisatie, en een ruimer maatschappelijk doel, gericht op vaardigheden. We geloven dat beide doelen om een eigen proces vragen, met een eigen logica, ritme en mijlpalen. Natuurlijk kunnen beide processen elkaar kruisen, maar ze vragen om een duidelijk eigen aanpak en expertise. Op basis van dit leertraject durven we een aantal eerste, voorzichtige uitdagingen en lessen formuleren voor het werken aan dit ruimer maatschappelijk doel, aan dit ruimtelijk burgerschap.

De eerste 2 uitdagingen komen uit de aangehaalde literatuur rond collectief (ervaringsgericht) leren: het introduceren van een leercyclus (Kolb, 1984) en het werken in 4 stappen (Brown & Lambert, 2013). Dit blijken geen evidente uitdagingen. Zo maakte het leertraject snel duidelijk dat een proces zich niet in een cyclus of 4 stappen laat wringen. Soms doen zich kansen voor, of verspert een hindernis het pad naar de volgende stap. Een eerste les is dan ook dat de 2 uitdagingen eerder moeten dienen om alles in perspectief te plaatsen en bij te sturen.

Een tweede les is dat het leertraject de deelnemers helpt om anders naar hun eigen participatieprocessen te kijken. Zo vertellen ze ons tijdens de eerste sessies dat ze geen ervaring hebben met participatie. De oefeningen maakten hen echter duidelijk hoeveel beslissingen ze (onbewust) maken, en hoe innovatief sommige van deze beslissingen zijn. Neem bijvoorbeeld de minder ervaren gemeenten uit Slim Verdichten die een ontwerper kunnen inroepen en met de ontwerpvoorstellen vervolgens de meer ervaren gemeenten inspireren. Vreemd genoeg leidt dit inzicht tot ontgoocheling. De deelnemers willen nieuwe zaken uitproberen, maar krijgen de boodschap dat ze vooral bewuster moeten kijken naar wat ze al doen.

Een tweede, gelijkaardige opmerking is dat planningsprocedures volgens de deelnemers erg weinig ruimte laten voor het werken aan ruimtelijk burgerschap. Opnieuw helpen de oefeningen, en de inbreng van de internationale praktijken, inzien dat er binnen deze procedures nog heel wat ruimte voor maatwerk is. En dat je voor participatie niet altijd hoeft te beginnen van een wit blad. Ondanks deze inzichten blijven de deelnemers naar ‘exotische’ voorbeelden vragen. Een belangrijke, derde uitdaging is om deze voorbeelden daarom collectief te evalueren, om –voorbij de exotiek- te zoeken naar die principes die kunnen helpen om eigen leerprocessen te versterken. Naast uitdagingen en lessen, zitten we ook met een aantal vragen. Nu namen er enkel procesbegeleiders deel aan het leertraject. Maar zou de aanpak ook werken binnen een gemengde groep? Met burgers, het middenveld en het bestuur? Nu werken alle deelnemers voor hetzelfde departement van de Vlaamse Overheid. Dit heeft het voordeel dat ze een minimum aan expertise delen. Wat het eenvoudiger maakt om ervaringen uit te wisselen. Maar wat als dit niet het geval is? Creëert dit andere uitdagingen? Nu hebben we voor een ‘veilige’ leeromgeving gekozen, los van elk lopend participatief proces. Dit is echter een luxepositie die heel wat tijd en middelen vraagt. Om deze middelen efficiënter in te zetten, moeten we beide participatieve doelen verweven. Maar hoe bewaak je het evenwicht tussen beiden? Ook dat is voer voor vervolgonderzoek.

Referenties

- Albrechts, L., 2004. Strategic (spatial) planning re-examined. *Environment and Planning B*, 31, 743-758.
- Boudry, L. e.a. (eds.), 2003. De eeuw van de stad. Over stadsrepublieken en rastersteden. Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Brussel.
- Brown V., Lambert J., 2013. *Collective Learning for Transformational Change, A guide to collaborative action*, Oxon: Routledge.
- Corijn, E., 2006. Deelnemen is belangrijker dan winnen. In: Boudry, L. (eds.), *Inzet, Opzet, aanzet: stadsprojecten in Vlaanderen*. Garant, Antwerpen, 164-173.
- De Bie, M., Oosterlynck, S. & De Blust, S., 2012. Participatie, ontwerp en toe-eigening in een democratische stadsvernieuwing. In E. Vervloesem, B. De Meulder, & A. Loeckx (Eds.), *Stadsvernieuwingsprojecten in Vlaanderen (2002-2011) : een eigenzinnige praktijk in Europees perspectief* (pp. 29–33). Brussel: ASP nv
- De Rynck, F. & K. Dezeure, 2009. *Burgerparticipatie in Vlaamse Steden, Naar een innoverend participatiebeleid*. Uitgeverij Vanden Broele, Brugge.
- Horelli, L., 2002. A Methodology of participatory planning. In R. Bechtel & A. Churchman (Eds.), *Handbook of Environmental Psychology*. John Wiley.
- Kolb, D.A., 1984. *Experiential learning: Experience as the source of learning and development*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Koster, R., 2004. *A Theory of Fun for Game Design*. California, USA: O'Reilly Media.
- Loyens, K. & Van de Walle, S., 2006. *Methoden en technieken van burgerparticipatie: Strategieën voor betrokkenheid van burgers bij het Federaal Plan Duurzame Ontwikkeling*. Instituut voor de Overheid.
- Steyaert, S. (Red.), 2006. *Participatieve methoden: een gids voor gebruikers*. Brussel: Koning Boudewijnstichting.
- Tonkens, E. 2014. Vijf misvattingen over de participatiesamenleving. Afscheidsrede uitgesproken bij haar afscheid als Bijzonder Hoogleraar Actief Burgerschap aan de Universiteit van Amsterdam.
- Vandenabeele, J., Goorden, L. & Van Fleteren, M., 2003. *Publieksforum over genetische tests. Zit het in mijn genen? Evaluatierapport – Aandachtspunten voor de toekomst*. Koning Boudewijnstichting.